

The legal nature of the bodies of constitutional jurisdiction determines such a feature of their activities as the fact that they must not only apply the constitution and the law, but also «find» the law, that is, form the constitutional law, own legal positions of understanding, interpretation of certain provisions of the constitution.

The article provides a comprehensive analysis of issues related to the definition of the role and significance of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine.

It is substantiated that, firstly, legal positions containing the interpretation of constitutional norms, the constitutional content of the law, on which the decisions of the Constitutional Court of Ukraine are based, they are binding, regardless of whether they are contained in the operative or reasoning part of decisions.

Secondly, the decision of the Constitutional Court of Ukraine on the interpretation of the law is binding for all cases of application of this particular law, so we are not talking about a similar, but about the same situation, and not about similar factual circumstances of the case, as in the classical judicial precedent, but about the legal content of the law to be applied. Therefore, to assess the legal significance of the decision of the Constitutional Court of Ukraine, it is more appropriate to use the term «prejudice».

It is proposed that the renewal in the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» of an article on the possibility of indicating the prejudice of the decision of the Constitutional Court of Ukraine when considering by courts of general jurisdiction of claims in connection with legal relations that arose as a result of the action of an unconstitutional act of legal certainty associated with the violation of the principles of the rule of law, human rights and freedoms.

According to the classifications defined in the scientific literature, the prejudice of the Constitutional Court of Ukraine is proposed to be considered imperative, that is, it has a universally binding value, requires mandatory application and cannot be appealed; absolute, this one that cannot be questioned, refuted, or inapplicable; legal, containing the interpretation of the norms of legislation and the procedure for their implementation, conclusions that develop, concretize, detail the primary rules aimed at the implementation of the norms of legal acts or the regulation of security or auxiliary relations, the effect of which is not limited to a specific case with a certain circle of persons.

Keywords: *constitution, constitutional values, rule of law, rule of the constitution, responsibility of the state, unconstitutionality, interpretation, legal positions, prejudice.*

УДК 342.7

DOI 10.31558/2786-5835.2022.2.7

Пилипишина Ірина Ігорівна,

здобувач ступеня «Доктор філософії»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення належного захисту прав дитини, зокрема права на безпеку, є складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу та важливим напрямом правової політики держави. У сучасному світі увага громадянського суспільства та державної влади до проблем формування сприятливого, гуманного, безпечного середовища для розвитку та соціалізації неповнолітніх підвищується.

Право дитини на безпеку реалізується, зокрема шляхом функціонування системи ювенальної юстиції. Через застосування відновного правосуддя, яке є частиною ювенальної

юстиції, дитина отримує можливість зменшити час спілкування з правоохоронними органами та судом, яке є травматичним досвідом для неї, уникнути кримінальної відповідальності та стати на шлях виправлення.

У статті проведено дослідження практики застосування програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

Зокрема, розглянуто процедуру застосування програми, умови, за яких вона може бути використана, наслідки її застосування, а також виділені проблеми, які унеможливають її застосування в умовах воєнного стану.

Зроблено висновок, що програма відновлення є альтернативою до карального підходу при притягненні неповнолітньої особи до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, який, як свідчить багаторічний досвід, є неефективним. Успішне її застосування є важливою складовою для забезпечення права дитини на безпеку, зокрема психологічну, в системі ювенальної юстиції. Незважаючи на позитивний трирічний досвід впровадження програми відновлення в Україні, на сьогодні програма не може повною мірою реалізовуватися через введення воєнного стану та внесення змін до Кримінального кодексу України, що зумовлює необхідність реформування кримінального законодавства у цій сфері.

Ключові слова: безпека, права дитини, права людини, відповідальність, захист прав дитини, кримінальне правопорушення, юстиція, правосуддя, mediaція.

Постановка проблеми. Право на безпеку є одною з базових потреб людини. Діти, як особливо вразлива категорія населення, потребують особливого захисту. Саме тому на сучасному етапі, з метою забезпечення права дитини на безпеку, зокрема психологічну, у багатьох високорозвинених країнах світу сформувалися й успішно функціонують системи ювенальної юстиції.

Ювенальна юстиція у загальному розумінні є системою щодо захисту прав дітей через діяльність установ і організацій, які здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, вчинені неповнолітніми. Однією з форм її реалізації є застосування відновного правосуддя, яке з 2019 року впроваджено в Україні.

Відновне правосуддя надає неповнолітнім можливість уникнути кримінальної відповідальності за вчинення вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину та стати на шлях виправлення. Воно передбачає психосоціальну підтримку неповнолітнього та спрямоване на забезпечення інтересів дитини, що передбачено Конвенцією ООН про права дитини 1989 року.

Проте повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України та введення внаслідок цього в Україні 24.02.2022 року правового режиму воєнного стану внесли зміни у функціонування країни загалом та ефективну діяльність системи відновного правосуддя зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення висвітлювалися у наукових доробках таких вчених-юристів: А. Мурзановської, Л. Матвєєвої, К. Кармазіної, М. Храпицької, Н. Нелєдві, Ю. Шмаленко, О. Коваль та ін.

Постановка завдання. Аналіз світової практики реалізації відновного правосуддя, практики застосування в Україні програми відновлення для неповно-

літніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, виявлення проблем, що виникають при застосуванні програми в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У сучасній міжнародній концепції захисту прав людини існує тенденція до відмови від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належно забезпечити права осіб, які його вчинили, та потерпілих [1].

До отого ж каральний підхід до покарання демонструє свою неефективність у питанні профілактики і зниження рівня злочинності, внаслідок чого світова спільнота протягом останніх десятиліть все частіше звертається до понять «відновне правосуддя», «примирення» та «медіація» [2, с. 140].

За інформацією ЮНІСЕФ, до основних проблем у сфері захисту прав дитини в Україні належить, серед інших, правосуддя для дітей. Воно відіграє важливу роль, про що свідчить значна увага країн усього світу до цього питання [3].

Зокрема, у багатьох країнах сформувалися й успішно функціонують різноманітні за формами системи ювенальної юстиції. Вони діють на підставі окремих законодавчих актів, які визначають гарантії дотримання прав та найкращих інтересів неповнолітньої особи під час здійснення правосуддя, особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, правове регулювання профілактики правопорушень тощо. Прикладами таких законодавчих актів є Закон Австрії «Про здійснення правосуддя щодо неповнолітніх» 1988 року, Закон Республіки Польщі «Про кримінальне провадження у справах неповнолітніх» 1982 року, Кодекс ювенальної юстиції Грузії 2016 року [4].

Метою ювенальної юстиції є реабілітація та соціальна реінтеграція дитини [5, с. 109]. Серед міжнародних стандартів системи ювенальної юстиції значне місце посідає Конвенція ООН про права дитини 1989 року, відповідно до ч. 1 ст. 40 якої держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поведіння, що сприяє розвитку у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та за якого враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві [6].

Однією з форм реалізації ювенальної юстиції є відновне правосуддя. Як свідчить практика, карально-репресивний підхід щодо протидії вчиненню злочинів не є достатньо ефективним, тому сьогодні все частіше застосовуються механізми альтернативних процедур врегулювання конфліктів [7, с. 127].

Практика відновного правосуддя поширена як у Європі, так і далеко за її межами, зокрема в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, США, Південній Африці. Впровадження відновного правосуддя є пріоритетом у світовій політиці, яка

спрямована на модернізацію кримінального правосуддя і відображається у законодавстві як новий та сучасний підхід до системи кримінального судочинства.

Під відновним правосуддям зазвичай розуміють будь-який процес, який дозволяє тим, кому завдана шкода, та тим, хто несе відповідальність за таку шкоду, у разі їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, які виникають у зв'язку з вчиненням правопорушення, за посередництвом спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони [8, с. 289].

Для прикладу, ювенальна юстиція Німеччини засновується на гуманному ставленні до дитини, пріоритеті заходів виховного характеру, застосуванні позбавлення волі лише у виняткових випадках. Закон про ювенальну юстицію 1990 року закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною і злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних процедур).

Профілактичні і реабілітаційні програми у Німеччині передбачають психосоціальну підтримку неповнолітнього, надання послуг посередника у рамках відновного правосуддя, контроль соціального працівника спеціальних державних служб, виховні заходи в освітніх установах, спеціальні тренінги і семінари, суспільно-корисну діяльність, до якої залучається правопорушник. Важливо відзначити, що лише суддя або прокурор наділяються повноваженнями щодо прийняття рішення про запобіжні заходи щодо неповнолітніх. Суддя також може призначити штраф, короткострокове затримання, деякі види громадських робіт. Причому, як підкреслюють фахівці, альтернативні види покарання використовуються не для пом'якшення покарання, а оптимізації системи кримінального правосуддя [9, с. 216].

Показовим є і досвід застосування відновного правосуддя у Польщі, де функція посередництва існує уже майже десять років. Її було запроваджено на підставі кримінального та кримінально-процесуального кодексів від 1997 року, які набрали чинності з 1 вересня 1998 року. Спочатку процедура використовувалася у справах, покарання за якими передбачало позбавлення волі, найбільший термін якого не перевищував п'яти років. Нині це можна зробити за всіма категоріями справ [10, с. 117].

Найпоширенішою формою відновного правосуддя є медіація [8, с. 289], вид альтернативного врегулювання спорів, метод їх вирішення із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб вони самостійно змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [11, с. 118].

Якщо раніше медіація розглядалася як спосіб вирішення кримінально-правових конфліктів на основі експериментальних програм, то тепер існує тенденція до інституалізації і нормативного закріплення медіації у кримінальному процесі.

Однією з перших країн, де запроваджено медіацію, стали США. Саме тут на початку 70-х років ХХ століття з'явилися програми примирення винного з потерпілим. В Іспанії медіація застосовується як засіб перевиховання неповнолітніх. Згідно з даними офіційної статистики у 15–20 % усіх злочинів, вчинених неповнолітніми, застосовуються процедури медіації [7, с. 127].

Варто погодитися з О. Іщенко [7, с. 128], що досвід зарубіжних країн дає змогу виділити такі переваги медіації під час вирішення кримінальних справ: медіація сприяє гуманізації правової системи, кримінальної політики; спрощує та прискорює процес вирішення кримінальних справ; знімає соціальну напругу між обвинуваченим та потерпілим; підвищує рівень довіри до судових органів, дає можливість зменшити навантаження на суд; сприяє забезпеченню прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника, адже потерпілий має можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; сприяє реалізації принципу економії процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів.

На противагу зазначеним перевагам, противники ідеї запровадження медіації відзначають, що вона суперечить принципу невідворотності покарання за вчинення злочину, принципу вини та захисту прав та інтересів постраждалої сторони. До того ж медіація може негативно вплинути на криміногенну ситуацію [7, с. 128].

Однак сучасний кримінальний процес європейських країн все ж виходить із необхідності застосування відновних процедур як ефективного засобу впливу на учасників кримінального судочинства з метою відновлення порушених кримінально караним діянням прав потерпілого, а також соціальної адаптації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [12, с. 78].

Ювенальна юстиція України перебуває на етапі формування. Практична реалізація відновного правосуддя для неповнолітніх в Україні, як одного з напрямів ювенальної юстиції, розпочалася у 2019 році шляхом запровадження пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення».

Однак попри те, що про відновне правосуддя в Україні почали активно говорити протягом останніх кількох років, його концепцію не можна назвати новою для української правової дійсності [13, с. 84]. Перший нормативно-правовий акт, який містив згадку про нього, датується ще 2006 роком, коли Указом Президента України була затверджена «Концепція вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [14]. У ній наголошувалося на необхідності запозичення досвіду інших держав щодо відновного (в Указі – реституційного) правосуддя. У цій частині зазначена концепція мала загальний характер і потребувала подальшого розвитку. Слід враховувати також, що на момент її затвердження чинним був Кримінальний процесуальний кодекс України 1960 року, якому не були

відомі угоди про примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), а правова традиція інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Україні складалася так, що його регулювання відбувалося насамперед на рівні Кримінального кодексу України. Новим етапом для розвитку відновного правосуддя в Україні стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року [15].

Перша загадка про медіацію в українському законодавстві з'явилася у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 року № 3460-VI [11, с. 119].

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 7 зазначеного закону одним із видів послуг із надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є надання допомоги у забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [16].

Початком діяльності з удосконалення правового регулювання у сфері правосуддя, дружнього до дитини, є прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх» від 24.05.2017 року № 357, якою утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх, у рамках якої було розпочато роботу щодо розробки проєкту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини», який спрямований на запровадження ефективних правових механізмів у сфері захисту прав дітей [17].

Для посилення захисту прав неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення, а також задля створення умов для організації та ефективного функціонування юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини та іншим міжнародним стандартам, Кабінетом Міністрів України були внесені проєкт Закону України «Про юстицію, дружню до дитини» та супутній до нього проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» [18].

До того ж відповідно до кращих європейських та світових практик, з метою застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх 21.01.2019 року спільним наказом Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України № 172/5/10 (далі – наказ № 172/5/10) запроваджено пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі – програма відновлення) та затверджено порядок його реалізації на базі системи безоплатної правової допомоги за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні [19].

Розпочавшись у 2019 році у шести областях України: Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській, вже у 2020 році програма відновлення діяла на всій території України [20].

Оскільки додержання прав та інтересів дітей у кримінальному провадженні та поза його межами відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення їх найкращих інтересів, особливо у період воєнного стану, потребує підвищеної уваги, тому важливо зупинитися на процедурі застосування програми відновлення.

Програма може бути застосована у разі наявності чотирьох умов:

1. Наявність потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

2. Вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину.

3. Визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення.

4. Згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у програмі відновлення.

У разі, якщо обставини кримінального провадження відповідають вищезазначеним умовам, участь у програмі відновлення відбувається у затвердженому наказом № 172/5/10 порядку, який можна представити схематично (рис. 1) [19].

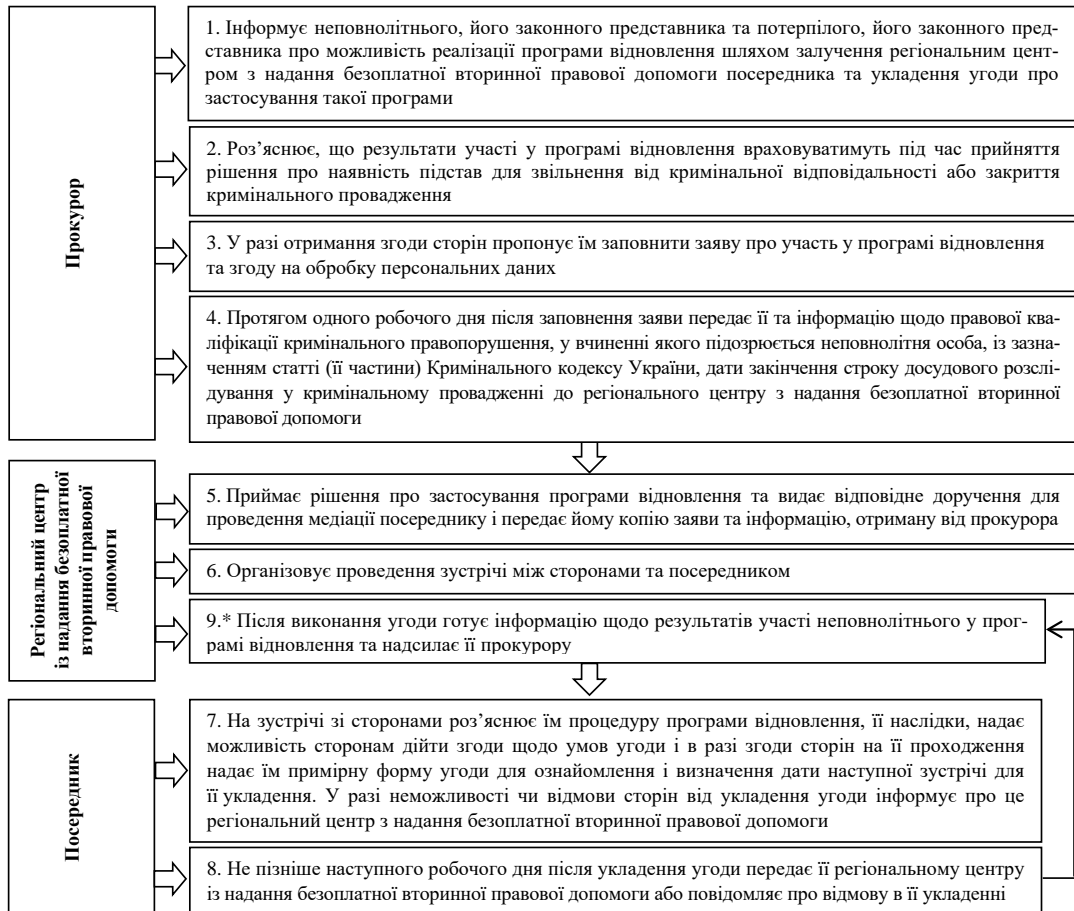


Рис. 1. Порядок застосування програми відновлення

Надалі, після проходження неповнолітнім, який є підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, програми відновлення, а також підготовки та надсилання регіональним центром із надання безоплатної вторинної правової допомоги інформації щодо результатів участі у ній неповнолітнього прокурору, останній долучає зазначену інформацію, у разі її надходження до закінчення досудового розслідування, до кримінального провадження. У випадку надходження такої інформації після закінчення досудового розслідування прокурор роз'яснює неповнолітньому, який брав участь у програмі відновлення, та його представнику право надавати її самостійно у відповідному судовому засіданні.

За словами виконувача обов'язків директора Координаційного центру з надання правової допомоги О. Баранова, завдяки участі у програмі відновлення неповнолітні отримують можливість відновити соціальні зв'язки. Програма дає змогу не лише отримати м'якше покарання або бути звільненим від кримінальної відповідальності, але й вплинути на ситуацію, що склалася, відновити почуття власної гідності та поваги. За три роки діяльності програми відновлення в Україні 95 % учасників не вчиняли повторних правопорушень [21].

Серед позитивних наслідків впровадження програми відновлення можна також виокремити такі:

1. Скорочення витрат бюджетних коштів на судовий розгляд.
2. Зменшення часу спілкування неповнолітнього з правоохоронними органами та судом.
3. Участь потерпілого у перевихованні неповнолітнього правопорушника та отримання відшкодування заподіяної шкоди.
4. Участь неповнолітнього у суспільно корисній діяльності, що сприятиме виправленню його поведінки, внаслідок залучення громадських організацій та соціальних служб до роботи з ним [22].

Однак усі позитивні наслідки програми відновлення нівелюються через проблеми, які частково унеможливають її застосування.

Через військову агресію російської федерації проти України Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 в Україні з 24.02.2022 року введено воєнний стан.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 року № 2117-IX посилено відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185, 186, 187, 189, 191 Кримінального кодексу України в умовах воєнного стану, внаслідок чого кримінальні проступки та нетяжкі злочини кваліфікуються як тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Зазначене виключає можливість застосування програми відновлення до значної кількості дітей, адже однією з умов її використання є саме вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину.

Це є проблемою, адже фактичне існування програми сьогодні не дає змоги її практично застосовувати, оскільки майже половина усіх кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми, є правопорушеннями проти власності. Водночас саме до цієї категорії правопорушень станом на сьогодні програма відновлення бути застосована не може.

Зазначене призводить до того, що станом на сьогодні відновне правосуддя щодо неповнолітніх в Україні належно не функціонує. Це у свою чергу порушує принцип забезпечення прав та інтересів дитини та не дозволяє забезпечити право дитини на безпеку, зокрема психологічну.

Висновки. Додержання прав та інтересів дітей у кримінальному провадженні та поза його межами відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення їхніх прав та інтересів, особливо у період воєнного стану, потребує підвищеної уваги.

Програма відновлення є альтернативою до карального підходу при притягненні неповнолітньої особи до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, який, як свідчить багаторічний досвід, є неефективним. Успішне її застосування є важливою складовою для забезпечення права дитини на безпеку, зокрема психологічну, в системі ювенальної юстиції. Незважаючи на позитивний трирічний досвід впровадження програми відновлення в Україні, на сьогодні програма не може повною мірою реалізовуватися через введення воєнного стану та внесення змін до Кримінального кодексу України, що зумовлює необхідність реформування кримінального законодавства у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Відновне правосуддя для неповнолітніх: як це працює. *Міністерство юстиції України*: вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/vidnovne-pravosuddya-dlya-nepovnlitnih-yak-tse-pratsyue> (дата звернення: 27.10.2022).
2. Матвеева Л. Г. Відновний підхід до здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. *Ювенальна юстиція: український дискурс*: монографія. Одеса, 2021. С. 141–159. URL: http://194.54.162.203/bitstream/123456789/2973/1/%d0%9a%d0%9e%d0%9b%d0%95%d0%9a%d0%a2%d0%98%d0%92%d0%9d%d0%90_%d0%9c%d0%9e%d0%9d%d0%9e%d0%93%d0%a0%d0%90%d0%a4I%d0%af_2021_141.pdf (дата звернення: 27.10.2022).
3. Захист прав дітей. *ЮНІСЕФ*: вебсайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/child-protection> (дата звернення: 08.11.2022).
4. Законодавчі ініціативи у сфері правосуддя, дружнього до дитини. *Liga Zakon*: вебсайт. URL: <http://surl.li/edulg> (дата звернення: 08.11.2022).
5. Загуменна Ю. О. Зарубіжна практика функціонування ювенальної юстиції. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 квіт. 2019 р. Харків. С. 108–110. URL: <http://surl.li/edule> (дата звернення: 08.11.2022).

6. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 13.11.2022).
7. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Том 2. С. 126–129.
8. Мурзановська А. В. Відновне правосуддя: окремі методологічні аспекти досліджень правового регулювання та практики застосування в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. Одеса, 2021. С. 288–291. URL: <http://surl.li/educx> (дата звернення: 08.11.2022).*
9. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 210–219. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/38.pdf> (дата звернення: 08.11.2022).
10. Коваль О. М. Форми відновного правосуддя: практика застосування та європейський досвід. *Держава та регіони*. 2017. № 1(55). С. 115–119. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9405/1/20180517_302.pdf (дата звернення: 08.11.2022).
11. Шмаленко Ю. Особливості правового регулювання медіації в Україні. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні: матеріали круглого столу, м. Одеса, 19 лист. 2020 р. Одеса, 2020. С. 118–123. URL: <http://surl.li/edukr> (дата звернення: 08.11.2022).*
12. Неледва Н. В. Процедури відновного правосуддя щодо неповнолітніх як специфічні складники формування сучасної ювенальної юстиції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021 № 52. С. 76–80. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/juspradenc52.pdf#page=76> (дата звернення: 27.10.2022).
13. Кармазіна К. Ю., Храпицька М. О. До питання про стан відновного правосуддя в Україні на сучасному етапі. *Правова держава*. 2021. № 41. С. 83–95. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30584/1/83-95.pdf> (дата звернення: 27.10.2022).
14. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>
15. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
16. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
17. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-%D0%BF>
18. Законодавчі ініціативи у сфері правосуддя, дружнього до дитини. *Liga Zakon*: вебсайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/205792_zakonodavch-ntsativi-u-sfer-pravosuddya-druzhnogo-do-ditini (дата звернення: 08.11.2022).
19. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21 січня 2019 р. № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19>

20. Програмі відновлення для неповнолітніх – три роки. *Урядовий кур'єр*: вебсайт. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/programi-vidnovlennya-dlya-nepovnnolitnih-tri-roki/> (дата звернення: 27.10.2022).
21. Три роки реалізації програми відновного правосуддя для неповнолітніх: результати та висновки. *Міністерство юстиції України*: вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tri-roki-realizatsii-programi-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nepovnnolitnih-rezultati-ta-visnovki> (дата звернення: 08.11.2022).
22. Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину. *Безоплатна правова допомога*: вебсайт. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/programa-vidnovlennya-dlya-nepovnnolitnih-yaki-ye-pidozryuvanymy-u-vchynenni-zlochynu/> (дата звернення: 27.10.2022).

References

1. Vidnovne pravosuddia dlia nepovnnolitnikh: yak tse pratsiuie. *Ministerstvo yustytzii Ukrainy*: vebсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/vidnovne-pravosuddya-dlya-nepovnnolitnikh-yak-tse-pratsyue> (data zvernennia: 27.10.2022).
2. Matvieieva, L. H. (2021). Vidnovnyi pidkhid do zdiisnennia pravosuddia shchodo nepovnnolitnikh. *Yuvenalna yustytziia: ukrainskyi dyskurs: monohrafiia*. Odesa, S. 141–159. URL: http://194.54.162.203/bitstream/123456789/2973/1/%d0%9a%d0%9e%d0%9b%d0%95%d0%9a%d0%a2%d0%98%d0%92%d0%9d%d0%90_%d0%9c%d0%9e%d0%9d%d0%9e%d0%93%d0%a0%d0%90%d0%a4I%d0%af_2021_141.pdf (data zvernennia: 27.10.2022).
3. Zakhyst prav ditei. *YuNISEF*: vebсайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/child-protection> (data zvernennia: 08.11.2022).
4. Zakonodavchi initsiatyvy u sferi pravosuddia, druzhnoho do dytyny. *Liga Zakon*: vebсайт. URL: <http://surl.li/edulg> (data zvernennia: 08.11.2022).
5. Zahumenna, Yu. O. (2019). Zarubizhna praktyka funktsionuvannia yuvenalnoi yustytzii. *Suchasna yevropeiska politseistyka ta mozhlyvosti yii vykorystannia v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy*: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 11 kvit. 2019 r. Kharkiv. S. 108–110. URL: <http://surl.li/edule> (data zvernennia: 08.11.2022).
6. Konventsiia pro prava dytyny vid 20.11.1989 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (data zvernennia: 13.11.2022).
7. Ishchenko, O. M. (2016). Mediatsiia v kryminalnomu protsesi: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy Ukrainy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 39. Tom 2. S. 126–129.
8. Murzanovska, A. V. (2021). Vidnovne pravosuddia: okremi metodolohichni aspekty doslidzhen pravovoho rehuliuвання ta praktyky zastosuvannia v Ukraini. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vykykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy)*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Odesa, 21 trav. 2021 r. Odesa, S. 288–291. URL: <http://surl.li/edukx> (data zvernennia: 08.11.2022).
9. Dmytryshyna, T. (2021). Yuvenalna yustytziia: mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy yoho vprovadzhennia v Ukraini. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 1. S. 210–219. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/38.pdf> (data zvernennia: 08.11.2022).
10. Koval, O. M. (2017). Formy vidnovnogo pravosuddia: praktyka zastosuvannia ta yevropeisky dosvid. *Derzhava ta rehiony*. № 1(55). S. 115–119. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9405/1/20180517_302.pdf (data zvernennia: 08.11.2022).

11. Shmalenko, Yu. (2020). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання mediatsii v Ukraini. *Liudyna maie pravo: sotsialno-humanitarnyi dyskurs u konteksti reformatsiinykh protsesiv v Ukraini: materialy kruhloho stolu*, m. Odesa, 19 lyst. 2020 r. Odesa, S. 118–123. URL: <http://surl.li/edukr> (data zvernennia: 08.11.2022).
12. Neledva, N. V. (2021). Protседury vidnovnoho pravosuddia shchodo nepovnolitnikh yak spe-syfychni skladnyky formuvannya suchasnoi yuvenalnoi yustytсии v Ukraini. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. № 52. S. 76–80. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/juspradenc52.pdf#page=76> (data zvernennia: 27.10.2022).
13. Karmazina, K. Yu., Khrapytska, M. O. (2021). Do pytannia pro stan vidnovnoho pravosuddia v Ukraini na suchasnomu etapi. *Pravova derzhava*. № 41. S. 83–95. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30584/1/83-95.pdf> (data zvernennia: 27.10.2022).
14. Pro Kontseptsiuu vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedlyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do yevropeiskykh standartiv: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.05.2006 r. № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>
15. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
16. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
17. Pro utvorennia Mizhvidomchoi koordynatsiinoi rady z pytan pravosuddia shchodo nepovnolitnikh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.05.2017 r. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-%D0%BF>
18. Zakonodavchi initsiatyvy u sferi pravosuddia, druzhnogo do dytyny. Liga Zakon: vebsait. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/205792_zakonodavch-ntsativi-u-sfer-pravosuddya-druzhnogo-do-ditini (data zvernennia: 08.11.2022).
19. Pro realizatsiiu pilotnoho proektu «Prohrama vidnovlennia dlia nepovnolitnikh, yaki ye pidozriuvanymy u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia»: nakaz Ministerstva yustytсии Ukrainy ta Heneralnoi prokuratury Ukrainy vid 21 sichnia 2019 r. № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19>
20. Prohrami vidnovlennia dlia nepovnolitnikh – try roky. *Uriadovi kurier*: vebsait. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/programi-vidnovlennya-dlya-nepovnolitnih-tri-roki/> (data zvernennia: 27.10.2022).
21. Try roky realizatsii prohramy vidnovnoho pravosuddia dlia nepovnolitnikh: rezultaty ta vysnovky. *Ministerstvo yustytсии Ukrainy*: vebsait. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tri-roki-realizatsii-programi-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nepovnolitnih-rezultati-ta-visnovki> (data zvernennia: 08.11.2022).
22. Prohrama vidnovlennia dlia nepovnolitnikh, yaki ye pidozriuvanymy u vchynenni zlochynu. *Bezoplatna pravova dopomoha*: vebsait. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/programa-vidnovlennya-dlya-nepovnolitnih-yaki-ye-pidozryuvanymy-u-vchynenni-zlochynu/> (data zvernennia: 27.10.2022).

Iryna Pylypshyna. Problems of the application of restorative justice under martial law

Ensuring proper protection of child rights, in particular the right to safety, is a component of the process of Ukraine's integration into the European Union and an important direction of the state's legal policy. In the modern world, the attention of civil society and state authorities to the problems of creating a favorable, humane, safe environment for the development and socialization of minors is increasing.

The child right to safety is implemented, in particular, through the functioning of the juvenile justice system. Thus, through the application of restorative justice, which is a part of juvenile justice, the child gets the opportunity to reduce the time of communication with law enforcement agencies and the court, which is a traumatic experience for him or her, to avoid criminal responsibility and to take the path of correction.

The article examines the practice of the application of the rehabilitation program for minors who are suspected of committing a criminal offense.

In particular, the procedure of the application of the program, the conditions under which this program can be used, the consequences of its application, and the problems that make it impossible to use it under martial law are highlighted.

It is concluded that the rehabilitation program is an alternative to the punitive approach when bringing a minor to responsibility for committing a criminal offense, which, as many years of experience show, is ineffective. Its successful application is an important component for ensuring the child right to safety, particularly psychological, in the juvenile justice system. Despite the positive three-year experience of implementing the rehabilitation program in Ukraine, today the program cannot be fully implemented due to the introduction of martial law and to the amendments to the Criminal Code of Ukraine, which necessitates the reform of criminal legislation in this area.

Keywords: *safety, child rights, human rights, responsibility, protection of child rights, criminal offense, justice, mediation.*

УДК 341.231.14

DOI 10.31558/2786-5835.2022.2.8

Славко Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри міжнародного, європейського права

та порівняльного правознавства

Сумського державного університету

В'юник Вікторія Віталіївна,

здобувач вищої освіти

Сумського державного університету

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЗА УМОВИ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено особливості реалізації права на свободу вираження поглядів в умовах дії режиму воєнного стану.

Автор аналізує поняття та зміст права на свободу вираження поглядів відповідно до національного та міжнародного права. Зокрема, проаналізовано гарантії права на свободу вираження поглядів у національному конституційному праві. Особливу увагу приділено тому, які національні конституції визначають умови обмеження свободи на вираження поглядів. Переважно національні конституції вважать право на свободу вираження поглядів відносним правом, яке може підлягати втручанням для захисту національної безпеки, приватності інших осіб, авторитету правосуддя, захисту комерційної власності тощо. У практиці Європейського суду з прав людини виділено принаймні такі елементи свободи вираження поглядів: свобода дотримуватися поглядів; свобода поширювати інформацію та ідеї; свобода отримувати інформацію та ідеї; свобода преси; свобода радіо- і теленовлення.